

JUKKA TÖRRÖNEN

Puhetta viinasta — kuohua yhteiskunnasta

Tekstin arvojen ja todellisuuskuvan jäljillä¹

Artikkelissa kehitellään analyysivälineistöä, jonka avulla voidaan eritellä teksteihin piirtyviä arvoja ja todellisuuskuvia. Esimerkkiaineistona on kaksi alkoholipoliittista pääkirjoitusta, joita analysoidaan kahden analyttisesti erotettavan ulottuvuuden, lausuman ja enonsiaation suhteen. Lausumaa tarkasteltaessa kiinnitetään huomiota siihen, millaisia sosiaalisia identiteettejä ja suhteita puhuja konstruoi kuvamansa todellisuuden aktoreille; enonsiaatiota jäsenettäessä taas tarkastellaan, ketkä tekstissä puhuvat ja mitä esitystapoja, näkökulmia ja diskursseja käyttäen tekstin todellisuus on tuotettu. Erityisenä pyrkimyksenä on osoittaa modaliteetti-käsitteen hedelmällisyys tekstien arvoulottuvuuksien ja todellisuusjäsenysten analyysissa.

■ Länsimaiset teollistuneet maat elävät aikakausien taitekohtaa, murrosta, jota on kuvattu siirtymisenä modernista yhteiskunnasta postmodernin, jälkimodernin tai refleksiivisen modernin aikakauteen. Beckin (1992) mukaan korkeasti teollistuneissa maissa modernisaation synnyttämät sosiaaliset muodot — luokkajaot, ammattijärjestöt, perhemallit, sukupuoliroolit ja egoideaalit — ovat murentumassa ja väistymässä yksilöllistymiskehityksen tieltä. Tässä prosessissa ”suuret” modernisaation legitimaatioperustana toimineet opit ja aatteet myös menettävät selitysvomaansa: ne eivät kykene enää tarjoamaan toimijoille tyydyttäviä kartoja sosiaalisen todellisuuden ymmärtämiseksi, tulevaisuuden kohtaamisesta puhumattakaan.

Suomessa yhteiskunnallista murrosta on syventänyt taloudellinen lama ja siihen kytkeytyvä joukkotyöttömyys. Nopeasti muuttuva tilanne on murtanut esiin laajan arvokeskustelun etujen, oikeuksien ja velvollisuuksien uudelleenjaosta (Sulkunen 1991), mikä näkyy julkisuudessa mm. hyvinvointivaltiota puolustavan ja sitä purkavan puhe-tavan välisinä yhteenottoina (Jallinoja 1993, 21).

Alkoholipoliitikassa tämä mitteliö on kanavoitunut kysymykseen alkoholin saataavuuden vapauttamisesta. Alkoholin saatavuuden rajoittamista kannattava puhetapa — jossa saatavuuden helpottamisen katsotaan lisäävän alkoholin kokonaiskulutusta ja siten suurkuluttajien ja alkoholiongelmien määrää — nousi lehdistössä vahvasti esille 1970-luvulla alkoholin kokonaiskulutuksen lisääntyessä voimakkaasti (Piispa 1993). Tänä päivänä tätä hyvinvointivaltiolista saatavuusteoriaa puolustavat vielä jotkut vasemmisto- ja maaseutulehdet mutta enemmistö valtakunta- ja maakuntalehdistä li-puttaa alkoholin vapauttamisen puolesta. Liberalistinen alkoholipoliittinen ajattelutapa

ei ole aivan uusi ilmiö. "Alkoholipoliittista holhousta" vastustettiin jo 1960- luvulla. Nykyinen liberalismien aalto nousi 1980- luvun lopulla näkyvämmiin esiin ja on sittemmin hankkinut dominoivan aseman julkisessa mielipiteenmuodostuksessa (emt.).

Valotan tätä alkoholipoliittisen argumentaation ristiaallokkoa erittelemällä kahta pääkirjoitusta. Toinen pääkirjoituksista on Helsingin Sanomista ja se argumentoi alkoholin vapauttamisen puolesta; toinen taas on Kansan Tahdosta ja se puolustaa rajoitettavaa alkoholipolitiikkaa.

Analysoitavia pääkirjoituksia ei lähestytä pelkästään substantiaalisista lähtökohdista. Ne toimivat kirjoituksessa ennen kaikkea esimerkkiteksteinä. Niitä erittelemällä pyrin osoittamaan jatkossa esitettävän analyysivälineistön käyttökelpoisuuden ja hedelmällisyyden.

Luen pääkirjoituksia ikään kuin kaksiteholinssit silmillä. Ensiksi erittelen niihin piirtyviä kuvia todellisuudesta. Tätä kutsun lausuman ulottuvuudeksi. Toiseksi tarkastelen niitä vuorovaikutusrakenteita, joiden varassa pääkirjoitukset asiansa kommunikoivat. Nimitän tätä enonsiaation ulottuvuudeksi. (Sulkunen & Törrönen a, ilmestyy)

Jaottelu on analyyttinen ja sen voi laajentaa koskemaan kaikkea kielellistä viestintää. Sen mukaan äänessä oleva puhuja (kertoja) puheessaan sekä konstruoi maailmaa (mielentilojaan) koskevia jäsennyksiä (lausuman ulottuvuus), että myös ilmaisee, mikä hänen suhteensa kuvaamaansa todellisuuteen on (enonsiaation ulottuvuus).

Käsitepari lausuma/enonsiaatio on lainattu greimasilaisesta semiotiikasta (Greimas & Courtés 1979), eikä se ole ainut lajissaan. Vastaavantyyppinen erottelu tehdään mm. narratologiassa (Chatman 1978), Hallidayn (1978) funktionaalisessa systeemikieliopissa ja siitä vaikutteita saaneissa diskurssianalyttisissä suuntauksissa, kuten kriittisessä lingvistiikassa (Kress & Hodge 1979), sosiosemiotiikassa (Hodge & Kress 1988) ja kriittisessä diskurssianalyysissa (esim. van Leeuwen 1995).

Narratologiassa jaottelu on hioitunut kertomusten tutkimuksen parissa. Lausuman tasoa vastaa siinä käsite tarina, jolla tarkoitetaan tapahtumien diskursiivisesta ilmiöstä riippumatonta ajallisloogista peräkkäisyyttä. Enonsiaatiota taas on korvaamassa termi diskurssi, joka viittaa kerrottujen tapahtumien esittämistapaan (Culler 1981). Tarina koostuu siis siitä, "mitä" kerrotaan, ja diskurssi tuo puolestaan esille sen, "kuinka" kerrotaan (Prince 1988, 21).

Hallidayn (1978) systeemikieliopin käsitteistössä lausumaa vastaa kielen ideationaalinen funktio. Sen hän katsoo representoivan puhujan kokemusta ja käsitystä maailmasta: sen olennoista, objekteista, toiminnoista, ominaisuuksista, olotiloista ja suhteista. Enonsiaation tasoa Halliday nimittää taas kielen intersubjektiseksi komponentiksi ja tarkoittaa termillä kielen kommunikaatioulottuvuutta. Se tuo tekstissä esille sen, mikä on puhujan suhde puheensa sisältöön ja miten hän pyrkii viesteillään vaikuttamaan vuorovaikutuksen muihin osapuoliin. (112)

Sosiosemiootikoiksi identifioituvat Hodge & Kress (1988) nimittävät lausumaa vuorostaan kielen mimeettiseksi ulottuvuudeksi ja enonsiaatiota semiosiksen prosessiksi.

Tässä käytetään käsiteparia lausuma/enonsiaatio erityisesti siksi, että se ei kannu niin vahvoja ja monimerkityksisiä konnotaatioita kuin esimerkiksi jaottelu tarina/diskurssi tai mimeettinen/semiosis.

Artikkeli etenee niin, että aluksi esittelen lausuman ulottuvuuden perusvälineitä. Sitten poikkean enonsiaation maailmassa. Tämän jälkeen sovellan kehitettyä analyysivälineistöä kahden edellä mainitun pääkirjoituksen erittelyyn. Analysoin, miten pääkirjoitusten kertojat rakentavat argumenttinsa, millaisten jännitteiden kenttänä he nykyisen alkoholipoliittisen tilanteen esittävät ja mitä arvoja he suomalaisen yhteiskuntaan tätä myötä projisoivat.

Jatkossa esitettävä metodi on saanut vaikutteita puheteksteoriasta (Sulkunen 1992), joukkoviestinnän tutkimuksessa nykyään sovellettavasta narratologiasta (esim. Ridell 1990, Pietilä 1991, Hietala 1992, Reunanen 1994) ja erilaisista tekstianalyttisistä perinteistä (greimasilaisen semiotiikan ohella sosiosemiotikasta ja kriittisestä diskurssianalyysistä).

Todellisuus tekstissä: lausuman taso

Kun joku puhuu maailmasta (ulkoisesta tai sisäisestä todellisuudesta) jotakin niin hän samanaikaisesti jäsentää sen tapahtumia, prosesseja ja tiloja käyttämällä kahdenlaisista peruslausumia: olemisen ja tekemisen lausumia².

Olemisen lausumassa jokin ominaisuus tai olotila liitetään johonkin objektiin tai subjektiin (Greimas & Courtés 1979, 123- 125). Esimerkiksi lausumat 'toimittajat ovat liberaaleja' ja 'hallituksessa on useita ministereitä' ovat olemisen lausumia. Tekemisen lausumassa taas jokin subjekti tekee jotakin ja muuntaa toiminnallaan omaa tai jonkin toisen subjektin/objektin (olo)tilaa. (emt., 123- 125.). Esimerkeiksi käyvät lausumat 'Petteri opiskelee sosiologiaa' ja 'Alkon monopoli ja hinnan kalleus eivät ole estäneet esimerkiksi uusmaalaisen kulutusta kohoamasta pariisilaisiin mittoihin'.

Puhe ja tekstit — ja niihin piirtyvät todellisuudet — rakentuvat siis näiden kahdenlaisten peruslausumien varaan. Kuvattava maailma jäisi kuitenkin hyvin abstraktiksi ja leijuvaksi ellei siinä kuvattu olemisen ja tekeminen saisi kasvoja, ajallista perspektiiviä ja paikan tuntua. Toisin sanoin: kun puhuja konstruoi puheensa maailmaa hän kytkee tekemisen ja olemisen lausumiin toimijoita ja toiminnan kohteita (aktorisointi) ja asettaa myös niihin ajan (temporalisointi) ja paikan (spatialisointi) konteksteja (ks. emt. 79- 82). Lausumassa *'Tämän vuosikymmenen alkuun asti suomalaisten kulutus kasvoi, kun taas perinteiset suurkuluttajat, ranskalaiset ja italialaiset, vähensivät jyrkästi alkoholinkäyttöään kuten useimpien muidenkin EY- maiden kansalaiset', tämän vuosikymmenen alkuun asti on temporalisaatio, suomalaisten kulutus, perinteiset suurkuluttajat, ranskalaiset, italialaiset, alkoholinkäyttöään ja kansalaiset ovat aktoralisaatioita ja EY- maiden on spatialisointi.*

Sen ohella että puhuja kytkee lausumaansa henkilöt ja ajan ja paikan kontekstit hän myös piirtää kuvaamansa maailman subjektien ja objektien välille sosiaalisia ja psyykkisiä siteitä, joita teksteissä voidaan tunnistaa tarkastelemalla modaliteetteja. Modaliteetit voidaan jakaa kahteen pääulottuvuuteen: pragmaattisiin ja enonsiatiivisiin (näistä enemmän Sulkunen & Törrönen a, ilmestyy). Ne tuottavat teksteissä arvoja. Näistä enonsiatiiviset modaliteetit liittyvät tekstin vuorovaikutusrakenteisiin ja intertekstuaalisuuteen, mistä syystä esittelenkin ne myöhemmin. Pragmaattiset modaaliteetit taas ilmaisevat tekstissä nimenomaan kuvattujen toimijoiden sosiaalisia suhteita.

Pragmaattisia modaliteetteja on neljä pääryhmää: haluaminen, täytyminen, kykeneminen ja osaaminen. Ne tuottavat kuvatulle maailmalle inhimillistä kyttöä, pilkettä ja paloa kvalifioimalla tekemisen tai olemisen lausumia. Niistä täytymisen modaalinen ryhmä viittaa deonttisiin määreisiin: pakon (määräys, velvoite), kiellon, luvanvaraisuuden ja valinnaisuuden ilmauksiin. Haluamisen modaaliseen ryhmään lukeutuu taas ilmauksia, joissa tekemistä tai olemista määrittää halu, himo tai haluttomuus. Kykenemisen modaalinen ryhmä ilmaisee vuorostaan tilannekohtaista fyysistä, psyykkistä tai sosiaalista toimintakykyä (vapautta, riippumattomuutta, voimattomuutta) kun sitten neljäs, osaamisen modaalinen ryhmä, ilmentää hankittua tietotaitoa, kompetenssia.

Esimerkiksi lausumassa 'Ministeri Toimi Kankaanniemi ei halua päästää maahantuojia kilpailemaan Alkon kanssa edes viinien tai oluen myynnissä ravintoloille ja kiirehti korostamaan, ettei muistio sido häntä poliittisesti' ilmaistaan monia subjektien ja objektien välisiä (yhteenkietoutuneita) modaalisia suhteita. Ensinnäkin siinä ilmaistaan negaation kautta että aktori Toimi Kankaanniemelle rajoittava alkoholipolitiikka on haluttava, myönteinen objektipäämäärä. Toiseksi siinä ilmaistaan negaation kautta että Kankaanniemi haluaa kieltää (deonttinen ilmaus) alkoholin vapaan myymisen ja pyrkii näin käyttämään ministerin aseman takaamaa valtaa (institutionaalista kykyä) markkinavoimia vastaan. Kolmanneksi siinä ilmaistaan, että Kankaanniemi tulkitsee olevansa muistion osalta vapaa poliittisista sitoumuksista (velvoitteista).

Tällä tavoin pragmaattisten modaalisten ilmausten avulla puhuja määrittää, mitä pakkoja, intentioita ja valtasuhteita subjektien ja objektien välillä kuvatussa maailmassa vallitsee.

Entä miten pragmaattiset modaaliset ilmaukset artikuloituvat teksteissä? Ne eivät artikuloitu ainoastaan yksittäisten sanojen, kuten modaaliverbien (osata, pystyä, joutua, voida, saada, sallia, kyetä), välityksellä, vaan myös laajemmat semanttiset yksiköt ilmaisevat toimijoiden välisiä pragmaattisia suhteita.

Kokonaiseen tekstiin (lausumakokonaisuuteen) piirtyvien modaalisten suhteiden tunnistamisessa Greimasin aktanttimalli on hyvä apuväline. Mallissa erotetaan 7 aktantiaalista positiota: lähettäjä, vastaanottaja, subjekti, objekti, vastasubjekti, auttaja ja vastustaja (ks. Greimas 1966, Salosaari 1989)³.

"Modaaliavaruuden" näkökulmasta lähettäjä ilmentää täytymisen modaalista ryhmää: luo subjektille veloitteen tavoitella objektia. Auttaja taas "alleviivaa" subjektin kykyä ja osaamista, joita vastasubjekti ja vastustaja sitten "koettelevat". Subjektin suhde objektiin rakentuu vuorostaan haluamisen perustalle kun taas vastaanottaja ilmentää usein episteemistä modaalisuutta, jota käsittelen kohta enonsiaation yhteydessä⁴.

Esimerkiksi toimintasarjoissa alleviivataan useinkin sankarin tai sankarittaren fyysisistä kykyä ja toimintaa motivoivaksi veloitteeksi asetuu henkilökohtainen kosto. Perinteisissä dekkareissa taas toimintaa motivoivana veloitteena on tavallisesti yhteiskunnan sosiaalisen järjestyksen palauttaminen — loogisen päättelykyvyn ja tietotaidon avulla.

Siten tekstien tarkastelu modaliteettien näkökulmasta tuo esille sen, minkälaisia arvoja (arvomaailmaa) niissä tuotetaan. Tärkeää ei ole pelkästään tunnistaa, mitkä modaliteetit toimintaa ja suhteita "puitteistavat", vaan keskeistä on myös eritellä, millä semanttisilla sisällöillä pakko, halu, kyky ja osaaminen kulloinkin täytyvät.

Kun edellä kerrottua kudotaan yhteen niin lausuman ulottuvuutta analysoitaessa tarkastellaan, millaisia sosiaalisia identiteettejä ja subjektipositioita tekstissä konstruoidaan toimijoille. Tällöin seurataan, mitä toimijat tekstissä tekevät, missä ajassa ja paikassa toiminta tapahtuu, minkälaisia ominaisuuksia toimijoille annetaan ja mihin aktantiaalsiin asemiin heidät ankkuroidaan. Mutta kuten jo edellä painotettiin, analyysia ei tule kuitenkaan jättää tähän. Vielä on syytä syynätä suurennuslasilla myös toimijoiden välisiä sosiaalisia suhteita. Silloin saadaan kartoitettua se, minkälaisen suhdemppujen ja arvolatausten varaan kuvattu maailma jännittyy. Huomio kohdistetaan pragmaattisiin modaliteetteihin, jotka sitovat aktoreita (yksilöitä, ryhmiä, instituutioita, yhteiskuntia, planeettoja ...) toisiinsa ilmaisemalla niiden välisiä velvotteita, kieltoja, lupauksia, vapauksia, riippuvuutta, intentioita, taitoja, haluja ja intohimoja.

Vuorovaikutus tekstissä: enonsiaation ulottuvuus

Kun sitten katse kohdistetaan enonsiaatioon, silmälasit ja kysymykset vaihtuvat. Silloin ei kiinnitetä huomiota niinkään siihen, minkälainen todellisuus tekstissä tuotetaan, vaan kysytään: (1) kuka on äänessä (puhujaa, kertoja), (2) miten kerronta hierarkisoituu, (3) mistä ja kenen näkökulmasta asiat nähdään tai koetaan, (4) mikä on puhujan suhde kerrottuihin henkilöihin, tekoihin ja tapahtumiin nähden ja miten tämä suhde vaihtelee, ja (5) miten kertoja toisaalta pyrkii vakuuttamaan lukijan siitä, mikä on totta ja mikä erhettä (veridiktoriset modaliteetit) ja toisaalta taas tulkitsee esitettyjen asioiden tiedollista varmuusastetta (episteemiset modaliteetit).

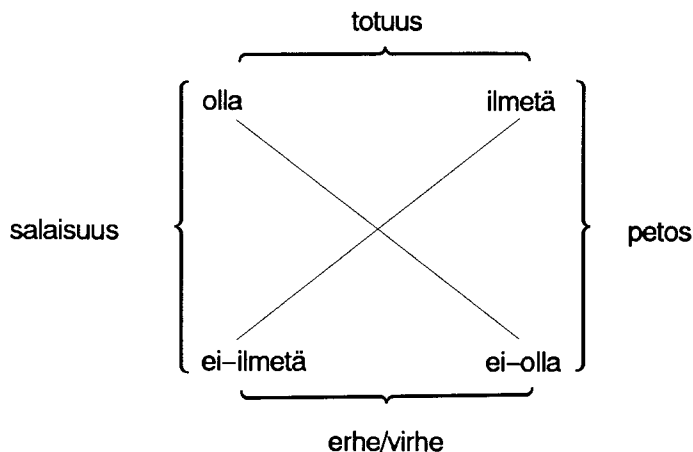
Käsittelen aluksi puhujan tai kertojan tunnistettavuutta. Useinkaan emme voi tunnistaa lausumasta kuka tekstissä on äänessä. Tällaista kerrontaa luonnehtii läpinäkyvyys ja sitä ilmentää hyvin esimerkiksi lausuma "Tämän vuosikymmenen alkuun asti suomalaisten kulutus kasvoi, kun taas perinteiset suurkuluttajat, ranskalaiset ja italialaiset, vähensivät jyrkästi alkoholinkäyttöään". Tässä lausumassa kertoja jää "ruumiitomaksi" ja esittää varmana tietona sen, että suomalaisten kulutus on kasvanut tämän vuosikymmenen alkuun asti, ranskalaisten ja italialaisten taas vähentynyt. Lukijalle asia ilmaistaan näin ollen objektiivisesti, eikä hän saa tietää myöskään sitä, mistä tietolähteestä kertoja ammentaa käsityksensä. Sen sijaan lausumassa "Minä kerron nyt jännittävän tarinan" enonsiaatio pilkistää esiin aktorisoinnin minä ja temporalisoinnin nyt myötä, jolloin kerronta subjektivoituu. Esimerkki valaisee hyvin myös sitä kuinka kytkimet voivat toimia teksteissä kahdessa tehtävässä: (1) kytkeä tekemisen ja olemisen lausumiin henkilöitä ja ajan ja paikan konteksteja sekä myös (2) ilmaista mahdollisesti puhujan suhdetta esitettyyn.

Teksteillä ei kuitenkaan ole välttämättä ainoastaan yhtä kertojaa. Kertojan tai puhujan roolin voivat tekstissä ottaa kertojan ohella myös kuvattujen maailman henkilöt. Tämä on kuitenkin harvinaista pääkirjoituksissa, joissa äänessä on useinkin pelkästään kertoja. Mutta olipa äänessä kuka tahansa niin tämä ei aina puhu omista nimisään, vaan lainaa myös toisten puhetta ja puhuu toisten näkökulmista⁵. Onkin tarpeellista tehdä erottelu äänen ja näkökulman (fokalisaatio) välille (Genette 1980). Erottelua havainnollistaa hyvin kysymyspari: "kuka puhuu" (kenen ääni lausuu esitystä) ja "kuka näkee" (kenen näkökulmasta kuvattu maailma nähdään).

Pääkirjoituksissa kertojan ääni ottaa yleensä hyvin vahvan valta- aseman suhteessa muihin siinä esitettäviin puheisiin. Se asettuu merkityksellistävänä, vaikutusvaltaisena äänenä muiden diskurssien päälle ja tekee ne haluamastaan näkökulmasta ymmärrettäväksi (ks. Pietilä 1993, 52). Kertojan ääni siis dominoi, mutta kenen perspektiivistä hän kulloinkin yhteiskunnallisesti merkittäviä asioita käsittelee, vaihtelee. Vaihtelemalla näkökulmia⁶ kertoja voi esimerkiksi suhteellisen tehokkaasti paljastaa pääkirjoituksissa, mitä ”kilpailevat” yhteiskunnalliset toimijat tavoittelevat ja samalla arvioida, ovatko toimijoiden motiivit aitoja ja uskottavia.

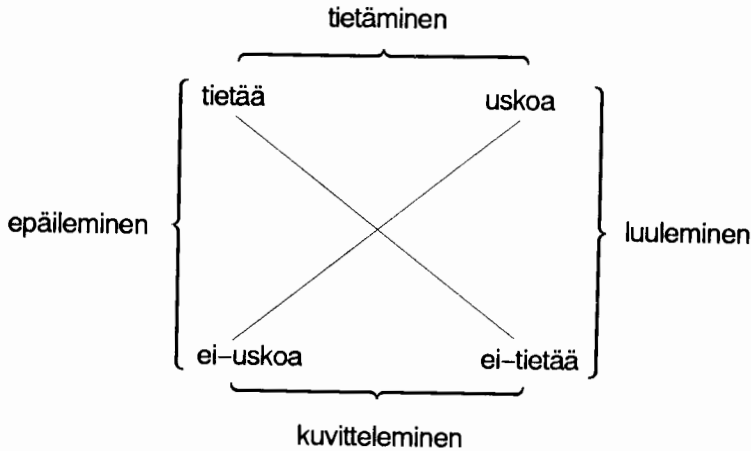
Koska pääkirjoitukset ovat eräänlaisia poliittisia puheita, niissä enonsiatiiviset modaliteetit näyttelevät keskeistä sijaa. Ne ilmaisevat, miten kertoja suhtautuu siihen todellisuuteen, jota hän lukijalle kommunikoi: pitääkö hän kuvaamiaan ilmiöitä ja toisten niitä koskevia tulkintoja tosina ja uskottavina.

Enonsiatiiviset modaliteetit voidaan jakaa kahteen pääryhmään: veridiktoriin ja episteemisiin (Sulkunen & Törrönen a, ilmestyy; vrt. Greimas & Courtés 1989). Niistä veridiktoriset modaliteetit (kuvio 1) jäsentävät vakuuttavaa kommunikaatiota: kertojan arviota siitä, onko ilmiö tai väittämä, jota hän käsittelee, ontologisesti tosi, petokseen perustuva (’ilmenee’ sellaisena, mitä se ’ei ole’), salaisuuksiin verhoutuva vai erehdys. Lausumassa ’Työryhmä perustelee tiukkaa linjaansa sosiaalisin ja terveydellisin syin, mutta perustelut haiskahtavat hurskahtelulta’ kertoja paljastaa, että työryhmän perustelut perustuvat petokseen (ilmenevät sellaisina mitä ne eivät ole).

Kuvio 1. Veridiktoriset modaliteetit

Episteemiset modaliteetit (kuvio 2) jäsentävät vuorostaan kertojan tulkitsevaa tekemistä: kertojan arviota siitä, mikä hänestä on varmaa tietoa maailmasta, mikä todennäköistä, mikä epäiltävää ja mikä kuviteltua. Kuvitellussa lausumassa ”luulenpa, että Liisa selviytyy hyvin huomisesta loppulentistä” puhuja tuo esille sen, että hän uskoo Liisan kykyihin ja taitoihin, mutta pitää kuitenkin tulevaisuutta koskevaa väittämäänsä epävarmana tietona.

Kuvio 2. Episteemiset modaliteetit

Tekstianalyysit

Enonsiaatio on se tekstin ulottuvuus, jonka välityksellä lukijayleisö saa tiedon tekstin sisällöstä. Tekstuaalisesti subjektit, objektit, teot ja tapahtumat tulevat havaittaviksi, saavat hahmon ja sisällön, vain enonsiaation kautta. Pääkirjoitusten analyysissa kertojan rooli on hyvin keskeinen. Kertoja pyrkii esittämään niissä argumenttinsa mahdollisimman johdonmukaisena ja koherenttina. Ja koska hän ottaa kantaa johonkin kysymykseen, josta on esitetty (ja voidaan esittää) monia kiistanalaisia versioita, hän pyrkii legitimoimaan oman todellisuusversionsa joko eliminoimalla muita puhetapoja, asettamalla niitä arvojärjestykseen tai sovittamalla osia niistä omaan kantaansa.

Sitä, miten kertoja legitimoii argumenttinsa ja miten hän suhtautuu muiden puheisiin ja käsityksiin, voidaan jäsentää nimenomaan tarkastelemalla, puhuuko kertoja veridiktorisesta vai episteemisestä asemasta käsin: arvioiko hän käsittelemiensä ilmiöiden ja puheiden ontologista totuusarvoa vai maailmaa koskevan tiedon episteemistä varmuusastetta.

Tapauksissa, joissa enonsiatiiviset modaliteetit ilmaisevat puhujan arviota toisten todellisuustulkinnosta, ne kantavat jälkiä myös kahden tai useamman diskurssin intertekstuaalisesta yhteensaumautumisesta. Lisäksi niiden avulla kertoja taivuttelee lukijaa puolelleen: ilmaisee kompetenssiaan tälle (paljastaessaan kriittisesti muiden virheitä), osoittaa olevansa luottamuksen arvoinen (tietämällä miten maailma makaa) ja solmii näin luottamussopimusta hänen kanssaan.

Vain särö Alkon monopoleihin

Helsingin Sanomien pääkirjoituksen (17.6.1993) enonsiaatio rakentuu, kuten pääkirjoituksissa yleensäkin, kvalifioivan testin (Greimas & Courtés 1979, 131, 304) varaan.

Vain särö Alkon monopoleihin (Helsingin Sanomat, torstaina 17. kesäkuuta 1993)

I (1) Varovaisuudessaan alkoholilain uudistustyöryhmän tuore muistio on pettymys noin puolelle suomalaisista. (2) Vastoin yleistä toivetta työryhmä pitää tiukasti kiinni niistä maksutoman maahantuonnin rajoituksista, jotka koskevat yksityistä ihmistä eikä työryhmä lupaa edes mietoja viinejä ruokakauppoihin. (3) Kuluttajan iloksi koituu ehkä vain mahdollisuus ostaa keskiolutta erikoistarjouksena tai siemailla ravintolassa viiniä nykyistä halvemmalla.

II (4) Työryhmän tehtävänä oli selvittää Eta-sopimuksen vaatimat muutokset lainsäädäntöömme sekä mahdollisen Ey-jäsenyyden vaikutukset. (5) Lopputulos täyttää nipin napin Etan vaatimukset. (6) Ey:n ohjeita myötäillään vain, jos ne tiukentavat Suomen säännöksiä. (7) Esimerkiksi ykkösolut luetaan vastedes alkoholijuomaksi, kun EY:ssä alkoholijuoman käsite alkaa jo 1,2 tilavuusprosentista eikä nyky-suomalaiseen tapaan 2,8:sta.

III (8) Vaikka esitys säilyttää Alkon yksinoikeuden vähittäismyynnissä ja purkaa vain tuonti- ja vientimonopolin sekä tukkumyynnin osittain, muistion tiistaina vastaanottanut alkoholiministeri Toimi Kankaanniemi piti hanketta liian vapaamielisenä. (9) Hän ei halua päättää maahantuojia kilpailemaan Alkon kanssa edes viinien tai oluen myynnissä ravintoloille ja kiirehti korostamaan, ettei muistio sido häntä poliittisesti.

IV (10) Hallituksessa ja eduskunnassa on epäilemättä odotettavissa kiivaita keskusteluja alkoholilain uudistuksista, jotka täytyy saada valmiiksi Etan tahdissa vielä tämän vuoden aikana. (11) Kysymykset ovat kiperiä siksi, että alkoholia koskeva talous- ja elinkeinopolitiikka on sekoitettu umpipuuroksi sosiaali- ja terveyspolitiikan kanssa.

V (12) Kun yhdet päättäjät puhuvat vapaasta kilpailusta, toiset vaativat rajoittamaan saatavuutta sosiaalisin ja terveydellisin perustein. (13) On totta, että monopolimaissa kulutus henkeä kohti on pienempi kuin vapaan kilpailun maissa ja kulutuksen kasvu lisää haittoja, mutta nyt pitää tutkia myös kehityksen suuntaa. (14) Alkon monopoli tai hinnan kalleus eivät ole estäneet esimerkiksi uusmaalaisten kulutusta kohoamasta pariisilaisiin mittoihin.

VI (15) Tämän vuosikymmenen alkuun asti suomalaisten kulutus kasvoi, kun taas perinteiset suurkuluttajat, ranskalaiset ja italialaiset, vähensivät jyrkästi alkoholinkäyttöään kuten useimpien muidenkin EY-maiden kansalaiset. (16) Suotuisaa tulosta ei ole saavutettu kielloin ja rajoituksin, vaan ihmisten tapoihin on vaikutettu erilaisin terveysohjelmin.

VII (17) Viinäalhouksen varjossa suomalaisille ei ole päässyt kehittymään muille maille ominaista juomatapojen sosiaalista valvontaa ja alkoholin käyttöön liittyviä epävirallisia normeja.

VIII (18) Työryhmä perustelee tiukkaa linjaansa sosiaalisin ja terveydellisin syin, mutta perustelut haiskahtavat hurskastelulta. (19) Onko maahantuontirajoitusten taustalla todella huoli yksityisten ihmisten terveydestä vai pelko niukkenevista verotuloista, jos kuluttajat tuovat vuoden juomat kerralla ulkomailta.

IX (20) Tietenkään ei ole viisasta vapauttaa viinejä ja viinoja kertarysäyksellä ruokakauppojen erikoistarjousvalikoimiin, mutta alkoholityöryhmä pitää ohjia liian tiukalla. (21) Se herättää vain uhmaa. (22) Kansaa puree kiinni kuolaimeen ja juo kuin rajoitusten uhalla. (23) Kun lama nyt vähentää kulutusta, joka muutenkin on viime vuosina siirtynyt miedompiin juomiin, rajoituksia voidaan suuremmilta riskeiltä väljentää työryhmän esitystä rohkeammin.

Kerronnan kulussa kertoja luo lukijan silmien eteen kuvan nykyistä yhteiskuntaelämää uhkaavasta epäkohdasta; määrittää objektipäämäärän, jota tavoittelemalla vaaratilanne voidaan eliminoida; paljastaa mitkä tekijät ovat estämässä päämäärän toteutumista; ja lopuksi velvoittaa päätösvaltaista mutta anonyymiksi jäävää subjektia toimimaan tavoitteen saavuttamiseksi.

'Vain särö Alkon monopoleihin' pääkirjoituksen kertoja puhuu maailmasta objektiivisesti. Hän piirtää itsestään asioista tietävää, auktoriteetin omaavaa, kumeäänistä puhujakuvaa⁷, jonka sanomisilla on painoarvoa. Neutraalina hän ei kuitenkaan pysy, vaan puuttuu tapahtumiin, arvioi niitä, ja asettuu tuomarin asemaan, mikä on yksi pääkirjoitusgenren uutisesta erottava tekijä.

Heti ensi töikseen kertoja ottaa vastaanottajan position ja arvioi veridiktorisesta asemasta työryhmän tuotetta muistiota. Hän liittoutuu kansalaisten kanssa, asettuu heidän etuaan ajavaksi vahtikoiraksi ja tuomitsee työryhmän linjaukset ikään kuin "kansan syvien rivien" suulla ja valtuutuksella petokseksi. Vetoamalla yleiseen toiveeseen ja yksityisen ihmisen tilanteeseen, joita työryhmä ei huomioi, kertoja pyrkii nostattamaan lukijassa vihaa päättäjiä kohtaan (I: 1,2,3)*. Samalla hän kutoo lukijaa verkkoonsa, solmii luottamussopimusta tämän kanssa ja taivuttelee tätä ensinnäkin uskomaan siihen, että hänen esittämänsä arviot ja näkemykset yhteiskunnallisesta tilanteesta ovat oikeita ja päteviä. Toiseksi kertoja hankkii kansan tarpeisiin ja haluihin vetoamalla legitimitietin liputtaa liberalistisen alkoholipolitiikan puolesta.

Tässä pääkirjoituksessa äänessä on pelkästään kertoja. Hänen diskurssinsa peittää genrekonventioita hyödyntäen muut diskurssit alleen. Pääkirjoitusnäyttämöillä "toisten" diskurssit ovatkin tavallisesti kertojan itsenäisen ja "tietävän" julkisen katseen valokielassa. Tällä kertaa kertojan vastadiskurssina on hyvinvointivaltioellinen rajoittava alkoholipolitiikka, jonka edustajiksi kertoja nimeää työryhmän, alkoholiministeri Toimi Kankaanniemen (III), osan päättäjiä (IV, V) ja implisiittisesti tutkijat ja tutkimuksen (V), jonka parissa kontrollipolitiikan kulmakivi saatavuusteoria on muotoiltu.

Kertoja ei jää täysin näkymättömäksi. Hänen äänestään tulee tunnistautuva (kerronnallisista muodoista, ks. Kunelius 1994) niissä ilmauksissa, joissa hän tuo asenteitaan epäsuorasti esille erilaisia arvioita, toteamuksia, korostuksia, negaatioita ja toimijakuvauksia esittäessään.

Tämänkaltaisilla piilevillä keinoilla kertoja jakaa myös näyttämöroolit. Hän aktorisoi äänensä välityksellä toimijat aktantiaaliisiin suhdeasemiin ja modaalisiin jännite- maastoihin. Esimerkiksi työryhmän, jonka voidaan tulkita edustavan valtiota, kertoja asettaa selvästi alkoholin vapauttamista estäväksi vastasubjektiksi: "Vastoin yleistä toivetta työryhmä pitää tiukasti kiinni niistä maksuttoman maahantuonnin rajoituksista, jotka koskevat yksityistä ihmistä eikä työryhmä lupaa edes mietoja viinejä ruokakauppoihin" (I, 2). Ministeri Toimi Kankaanniemen kertoja kuvaa taas ahdasmieliseksi (III, 8) holhoojaksi, vallankäyttäjäksi ja vastuunkiertäjäksi (III, 9) ja aktorialisoi hänet siten valtiota auttavaksi vastustajaksi. Tällä tavoin kertoja siis luo jännitteitä kuvaamaansa maailmaan: hänen äänensä takaa alkaa hahmottua "todellisuus", jossa toiminta virityy erityisten sosiaalisten suhteiden varaan. Palaamme tähän kertojan toiminnan piirtämään todellisuuskuvaan lausuman tasoa analysoidessamme.

Itse enonsiaation tasolla kertojan vastasubjektina on saatavuusteoria. Sen nis-

kan kertoja taittaa kappaleissa IV — VII. Kertoja vahvistaa episteemisesti tosiksi saatavuusteoriassa esitetyt väitteet siitä, että (i) monopolimaissa kulutus on henkeä kohti pienempi kuin vapaan kilpailun maissa ja että (ii) kulutuksen kasvaessa haitat lisääntyvät (V, 13), mutta kiistää sitten saatavuusteorian ytimen sanktioimalla virheelliseksi käsityksen siitä että kulutusta voitaisiin ohjata saatavuutta rajoittamalla: ”Alkon monopoli tai hinnan kalleus eivät ole estäneet esimerkiksi uusimaalaisten kulutusta kohoamasta pariisilaisiin mittoihin” (V, 14). Kertoja osoittaa lukijalle, ettei saatavuuden ja kulutuksen välillä vallitse universaalia kausaaliyhteyttä ja paljastaa samalla että rajoitettavaa alkoholipolitiikkaa kannattavat päättäjät ovat toimineet erheen ja harhaluulojen vallassa.

Tämän jälkeen kertoja vahvistaa ydinväitettään empiirisellä argumentilla, jossa hän vertaa suomalaisen monopolimaan kulutusta perinteisten eurooppalaisten vapaan kilpailun maiden kulutukseen (VI, 15). Ja tämä paljastus luo perustaa vuorostaan uusille paljastuksille. Suotuisaa tulosta (keskikulutuksen pienuutta) ei kertojan mukaan ole saavutettu pakottein (saatavuutta rajoittamalla) vaan terveysvalistuksella (lisäämällä yksilöiden tietotaitoa, osaamista) (VI, 16). Kausaalisesti vaikuttava syytekijä ei olekaan rakentunut pakotteista vaan valistuksesta ja tiedosta. Eli tähänastinen politiikka on perustunut harhaluuloille. Sen sijaan että harjoitettu alkoholipolitiikka olisi ehkäissyt alkoholiongelmia se onkin lisännyt alkoholiriippuvuutta: vinyt kansalaisilta kyvyn kontrolloida juomatapoja, jolloin aitoa omaehtoista (liberaalia) juomakulttuuria ei ole päässyt syntyään (VII, 17). Hyvinvointivaltioillisella alkoholipolitiikalla on siis ollut odottamattomia piilofunktioita ja seurauksia: se on ollut poliittisesti petollista.

Tämän saatavuusteorian kumoamisen jälkeen kertoja palaa takaisin työryhmän linjavetoihin (VIII). Hän liittää työryhmän edellä kuvatun erheellisen ja luulonvaraisen perinteen jatkajaksi ja paljastaa veridiktorisesta asemasta kuinka petollisia työryhmän motiivit todellakin ovat: rajoitusten takana ei ole huoli ”yksityisten ihmisten terveydestä” vaan pelko ”niukkenevista verotuloista” (VIII, 19).

Keskeistä enonsiaation kulussa on se että kertoja taistelee koko ajan kansalaisten puolesta (näkökulmasta) saatavuusteoriaa (lohikäärmettä) vastaan. Tässä kamppailussa kertojan ei tarvitse osoittaa tiedollista kompetenssiaan päteväksi vetoamalla auktoriteetteihin. Kansan halu nautintoihin ja kaipuu vapautteen riittävät legitimoimaan kertojan tehtävän. Hän ottaa kansalaisten toiveet annettuina ja myönteisinä (I) samoin kuin Eta- sopimuksen ja EY- jäsenyyden asettamat veloitteet (II). Vapaa kilpailu on kertojalle autonomian ja demokratian lähde.

Keskeistä on niin ikään se, että teksti puhuttelee ikään kuin kahta yleisöä: sekä kansalaisia että päättäjiä. Kansalaisille kertoja paljastaa harjoitetun politiikan petollisuuden ja vahvistaa siten heidän rajoittavaan kontrollipolitiikkaan kohdistuvan vihansa oikeutusta. Päättäjille hän toisaalta selventää sitä, millä tavoin harjoitettu politiikka on ollut virheellistä ja luulonvaraista. Toisaalta hän taas uhkaa heitä kansan kustolla, mikäli alkoholipolitiikkaa ei vapauteta. Paljastuksilla ja uhkauksilla kertoja pyrkii synnyttämään kasvottomiksi jääville päättäjille veloitteen ryhtyä pikaisesti toimenpiteisiin (IX). Sillä muuten tilanne ryöstäytyy kaoottiseksi. Mielenkiintoista on että kertoja katsoo kansalaisten vaikutusmahdollisuudet lähes olemattomiksi. He ovat olleet harjoitetun kontrollipolitiikan uhreja, terveysvalistuksen kohteita (VI, 16) ja nyt, jos alkoholipolitiik-

kaa ei vapautettaisi, heillä ei olisi muuta keinoa kuin osoittaa mieltä kaikkivoivalle isälle rypemällä entistä enemmän (IX: 21, 22).

Viini pysyköön Alkossa

'Vain särö Alkon monopoleihin' pääkirjoituksessa Helsingin Sanomissa puhuu kansan yläpuolelle asettuva ystävä, joka on yleisen mielipiteen puolella ja jonka katse on suuntautunut tulevaisuutta ja EU:a kohti. Kansan Tahdon 'Viini pysyköön Alkossa' (Kansan Tahto 13.1.1993, 2.) pääkirjoituksen kertoja taas hyökkää yleistä mielipidettä vastaan (II), koska se haluaa ja vaatii alkoholipolitiikan vapauttamista EU:n hengessä (I). Tässä pääkirjoituksessa kertojan toiminta kohdistuuakin liberalistisen puhutavan kumoamiseen ja samalla sen osoittamiseen, että tähän päivään asti harjoitettu rajoittava alkoholipolitiikka on ollut järkevää ja onnistunutta. Kurssilta ei näin ollen ole syytä poiketa.

Kertoja tähdentää kansalaisille ja päättäjille, että liberalistien toivomukset ovat harhaanjohtavia ja petollisia erityisesti kahdesta syystä. Ensinnäkin ajankohta on hänen mielestään väärä alkoholin vapauttamiselle. Jo nyt ollaan purkamassa päihdehoitoverkostoa, mikä "ei kuitenkaan johdu hoidon tarpeen vähenemisestä vaan siitä, ettei hoitoon haluta laman aikana käyttää rahaa" (II, 4). Toiseksi jos alkoholin saamista helpotettaisiin, siitä seuraisi alkoholin kulutuksen kasvu, mikä puolestaan lisäisi kansan terveydellisiä ja sosiaalisia haittoja (VII) ja kasvattaisi myös taloudellisia kustannuksia (VIII, X).

Kertoja ei vedä näitä ydinväittämiään hihasta ja luo siten itsestään "kaikkivoipaa" kuvaa vaan tukeutuu liberalistisen argumentaation mitätöimisessä Helsingin yliopiston oikeuslääketieteen tutkijoiden tuottamaan tieteelliseen tietoon. Hän siis hankkii käsityksilleen vakuuttavuutta vetoamalla tieteeseen ja taivuttelee näin myös lukijaa uskomaan esitettyjen väittämien totuudenmukaisuuteen (III, 5). Mutta toisin kuin edellisen pääkirjoituksen kertoja, hän ei identifioitu kansan etuja valvovaksi vahtikoiraksi vaan heidän arkitietonsa kyseenalaistavaksi valistajaksi, joka sympatiseeraa heikkoja ja sorrettuja.

Arkitiedon ja poliittiset näkemykset kertoja sanktioi epäsuorasti luulonvaraisiksi, sillä paljaan katseen tavoittamattomissa toimii näkymätön "syvempi" todellisuus, joka on kausaalisten voimien näyttämö, ja josta vain tieteen keinoin voidaan saada tietoa. Fokalisaatio pysyttelee pitkään tutkijoiden diskurssissa (vrt. riippuvainen kerronta, Kunelius 1994). Lukijana opimme että keskioluen kulutuksen kasvu on lisännyt maksakirroosin aiheuttamaa kuolleisuutta (III, 6); että keskioluen vapauttaminen (1969) kaksinkertaisti alkoholin kokonaiskulutuksen muutamassa vuodessa, mikä sitten kaksinkertaisti maksakirroosin kymmenen vuoden viipeellä (IV); että "maksakirroosi on lisääntynyt erityisesti nuorilla miehillä 60- luvun lopun jälkeen" (V, 10); ja että "30- 39-vuotiaiden kirrooseista yli 80 prosenttia oli alkoholin aiheuttamia" (V, 11).

Näiden kausaalisten väittämien referoimisen jälkeen kertoja päätyy episteemiseen arvioon: "Nämä tutkimustulokset eivät sinänsä ole yllättäviä. Aikaisemminkin on tiedetty se väistämätön logiikka, joka alkoholin käyttöön liittyy. Nyt on lääketieteellisesti vahvistettu, että se pelaa myös keskiolutaikakaudella" (VI). Näin kertoja vahvistaa tut-

Viini pysyköön Alkossa (Kansan Tahto, 13.1.1993)

I (1) Keskustelu alkoholipolitiikasta tulee olemaan yksi osa Suomessa käytävää Ey-keskustelua. (2) Useimmin esitettävät toivomukset ja vaatimukset koskevat todennäköisesti juuri alkoholipolitiikan muuttumisesta Ey-jäsenyyden seurauksena niin, että viinit tulisivat myyntiin ruokakaupoissa.

II (3) Tosin juuri tällä hetkellä alkoholipolitiikan vapauttamisen vaatiminen tuntuu epäajankohtaiselta ja suorastaan vastuuttomalta sen takia, että parhaillaan ollaan vauhdilla purkamassa päihteiden käyttäjien auttamiseksi rakennettua hoitopaikkaverkostoa. (4) Purkamisen ei kuitenkaan johdu hoidon tarpeen vähenemisestä vaan siitä, ettei hoitoon haluta laman aikana käyttää rahaa.

III (5) Mielenkiintoisen lisän tähän keskusteluun tuovat Helsingin yliopiston oikeuslääketieteen laitoksen tutkijat. (6) Heidän tutkimuksensa osoittavat, että keskiolut on selvästi lisännyt maksakirroosin aiheuttamaa kuolleisuutta viimeksi kuluneen parinkymmenen vuoden aikana.

IV (7) Keskiolut tuli maitokauppoihin vuoden 1969 alussa. (8) Se kaksinkertaisti alkoholin kokonaiskulutuksen muutamassa vuodessa. (9) Tutkijoiden mukaan se kaksinkertaisti myös maksakirroosin kymmenen vuoden viipeellä.

V 10) Maksakirroosi on lisääntynyt erityisesti nuorilla miehillä 60-luvun lopun jälkeen. (11) Tutkittujen 30–39-vuotiaiden kirrooseista yli 80 prosenttia oli alkoholin aiheuttamia. (12) Kirroosin kehittymisen katsotaan yleensä vaativan rankkaa ryypymistä useiden vuosien ajan.

VI (13) Nämä tutkimustulokset eivät sinällään ole yllättäviä. (14) Aikaisemminkin on tiedetty se väistämätön logiikka, joka alkoholin käyttöön liittyy. (15) Nyt on lääketieteellisesti vahvistettu, että se pelaa myös keskiolutaikakaudella.

VII (16) Sen logiikan mukaan käyttö lisääntyy, kun alkoholin saanti helpottuu, ja kun alkoholia käytetään runsaammin, sitä enemmän siitä aiheutuu myös haittoja, sekä terveydellisiä että sosiaalisia.

VIII (17) Kuinka suuria kustannuksia näistä haitoista yhteiskunnalle aiheutuu, sitä ei voi tarkasti laskea. (18) Suuruusluokka liikkuu joka tapauksessa miljardeissa markoissa, ja päälle tulevat rahassa mittaamattomat inhimilliset kärsimykset ja menetykset.

IX (19) Myös asian tämä puoli on muistettava silloin, kun vaaditaan viiniä maitokauppaan. (20) Tuoreesta kirroositutkimuksesta voi näet lukea sen tosiasian, ettei kulutuksen siirtyminen miedompiin juomiin poista terveysriskejä. (21) Euroopan viinimaiden kokemusten perusteella tiedetään, että viini aiheuttaa kirroosia siinä kuin keskiolutkin.

X (22) Tutkimuksen tulokset vain vahvistavat sitä käsitystä, että on meillä erittäin vahvat sosiaaliset, kansanterveydelliset ja myös taloudelliset syyt pitää jalat tiukasti maassa alkoholipolitiikan suhteen mahdollisen Ey-jäsenyyden toteutuessakin.

XI (23) Viini pysyköön edelleen Alkossa. (24) Keskioluen aiheuttamien haittojen vähentämiseksi on aihetta pohtia jotakin keinoa, vaikkapa aiemminkin esillä ollutta keskioluen laimentamista. (25) Ruotsissahan se toteutettiin eikä siitä tiettävästi ole ollut ainakaan kielteisiä seurauksia.

kimustulokset varmaksi tiedoksi, joiden valossa saatavuusteorian käsitys todellisuudesta todentuu objektiiviseksi totuudeksi, ajasta ja paikasta riippumattomaksi universaaliksi lainalaisuudeksi. Ja varmistaakseen sen, ettei mikään jäisi epäselväksi, kertoja vielä palauttaa lukijan mieleen saatavuusteorian sisällön (VII) sekä pyytää vielä myöhemmin tutkimusta referoimalla kasvottomaksi jääviä, Eurooppaan kurkottavia liberalisteja muistamaan myös sen, ettei kulutuksen siirtyminen miedompiin juomiin poista terveysriskejä (lakkautta kausaalista yhteyttä alkoholin kulutuksen ja haittojen välillä), koska viini aiheuttaa kirroosia samalla kausaalilla logiikalla kuin keskiolut (kuten Euroopan viinimaiden kokemusten perusteella tiedetään) (IX).

Näin kerronta kutoutuu lähes läpeensä kausaalista väittämistä. Lukija on paikotellen läpinäkyvän, paikoitellen tunnistautuvan kertojan rationalisoivan valistuksen kohteena. Argumentin loppuhuipentumassa kertoja tulee näkyvästi esiin me- muodossa ja velvoittaa tutkimustuloksiin vedoten meitä jalat maassa pysyviä ”realisteja” jatkossakin harjoittamaan rajoittavaa alkoholipolitiikkaa (X). Tällä retorisella kuviolla kertoja pyrkii eliminoimaan nykyisen konfliktitilanteen; yhdistämään eri leirit saman päämäärän alle, minkä jälkeen hän sitten määrittää tavoiteltavat objektipäämäärät: viini on pidettävä Alkossa ja keskioluen laimentamista on harkittava Ruotsin mallia seuraamalla kansanterveyden nimissä. Nämä velvoitteet kertoja kohdistaa nimenomaan kasvottomiksi jääville päättäjille. Kansalaisille kerronta rakentaa sivustakatsovan alamaisen roolin.

Tekstien yhteiskuntakuvat

Koska pääkirjoitukset ovat yleensä vahvasti kertojan diskurssia — toisinaan milteipä ”egotrippausta” — ja koska kertoja kommentoi nykytilannetta, joka on lukijalle oletustusti tuttu, kuva yhteiskunnasta, jonka hän lausumisessaan piirtää, saattaa jäädä hyvin pirstaleiseksi tai yksiulotteiseksi.

Näin ei tapahdu Helsingin Sanomien ’Vain särö Alkon monopoleihin’ -pääkirjoituksessa (1). Se koostuu kylläkin lausuman tasolla monista tarinoista, mutta kertojan ääni yhdistää kuitenkin ne metatarinaksi. Siinä lähettäjäksi asettuu implisiittisesti kansa, joka velvoittaa päättäjiä (subjekti) vapauttamaan alkoholin (objekti) valtion rajoittavan alkoholipolitiikan (vastasubjektin) holhouksesta. Vastanottajana on kansa itse. Näyttää kuitenkin siltä että alkoholilain uudistustyöryhmä (valtiota edustavana vastasubjektina) ja ministeri Kankaanniemi (vastustajana) yrittävät estää alkoholipolitiikan liberalisoimisen, vaikka ranskalaiset ja italialaiset (auttajina) ovat osoittaneet että alkoholia osataan juoda entistä vähemmän vaikka se olisikin vapaasti saatavilla.

Toinen pääkirjoitus — Kansan Tahdon ’Viini pysyköön Alkossa’ (2) — piirtää yhteiskunnasta taas melko abstraktin ja fragmentaarisen kuvan. Se rakentuu pitkälti kausaalista selityksistä, joiden voidaan nähdä kietoutuvan yhdeksi metaselitykseksi: alkoholipolitiikkaa ei tule vapauttaa, koska siitä seuraa alkoholin kokonaiskulutuksen kasvu, mikä puolestaan lisää sosiaalisia, kansanterveydellisiä ja taloudellisia haittavaiikutuksia.

Tämä kausaalinen tekstuaalinen hahmo voitaisiin kääntää tarinaksi. Ainakin jos oltaisiin juttutuulella. Tällöin tarina saattaisi hahmottua sellaiseksi, että sen maailmas-

sa velvoittavana lähettäjänä toimisi hyvinvointi, subjektina rajoittava alkoholipolitiikka (valtio), objektina olisi alkoholin haittavaikutusten ehkäiseminen, auttajana tutkimustieto, vastasubjektina alkoholi, vastustajina EY- , liberalistit ja tulevaisuus ja vastaanottajana kansa.

Lukija arvioikoon, onko tämä käännöstemppu uskottava. Joka tapauksessa näissä kahdessa pääkirjoituksessa ”sama” alkoholipoliittinen tilanne nähdään hyvin eri tavoin. Tekstissä 1 alkoholi konstruoidaan objektiksi, joka ilmentää yksilön vapautta ja itsemääräämisoikeutta. Tekstissä 2 alkoholi konstruoidaan vuorostaan viholliseksi, joka ennen kaikkea näkymättömällä kausaalaisella voimalla tuottaa terveydellisiä ja sosiaalisia haittoja yksilöille ja yhteiskunnille. Tekstissä 1 tuotetaan yhteiskunta, jonka sosiaalisina aktoreina toimivat alkoholilain työryhmä, kuluttajat, Toimi Kankaanniemi, päättäjät, ranskalaiset, italialaiset ja kansa, tekstissä 2 aktiivisina toimijoina esiintyvät ainoastaan Helsingin yliopiston oikeuslääketieteen laitoksen tutkijat, keskiolut ja viini — muiden aktoreiden toiminta ilmaistaan passiivirakenteilla ja he jäävät ”kasvottomiksi”. Tekstissä 1 alkoholi on kohde, josta käydään kamppailuja ja kiistoja historiallisesti spesifeillä, konkreettisilla näyttämöillä, tekstissä 2 alkoholi on subjekti, joka liikuttaa yksilöiden elämänkohtaloita historian suurilla näyttämöillä mahtavalla kausaalaisella voimallaan.

Mutta minkälaisia pakotteita, haluja, tietotaitoja (kompetenssia) ja kykyjä pääkirjoitusten toimijoille rakennetaan? Siis minkälaisia pragmaattisia modaalisia siteitä pääkirjoitukset kuvaamissaan yhteiskunnissa eksplikoivat ja implikoivat?

Helsingin Sanomien pääkirjoituksessa tuotetaan vahva vastakkainasettelu kansan ja valtion välille. Kansan katsotaan koostuvan erillisistä kuluttajista, joiden riippumattomuutta ja vapautta valtion keinotekoiset kontrollitoimenpiteet ovat jo pitkään loukanneet. Valtion asettamat pakot, kiellot ja rajoitteet ovat vieneet yksilöiltä kyvyn kantaa vastuu juomisestaan, jolloin kansalaisten kompetenssi ja itsekontrolli (tietotaito, osaaminen) — juomatapojen sosiaalinen valvonta ja alkoholin käyttöön liittyvät epäviralliset normit — eivät ole päässeet kehittymään. Halun ylimmäksi kohteeksi tekstissä konstruoidaan vapaus alkoholiin vapauttamisen muodossa.

Kansan Tahdon pääkirjoituksessa vuorostaan esitetään lähihistorian vastoin käymisiin vetoamalla varoittava tarina siitä, minkälaisia piilofunktioita alkoholin vapauttamisesta yhteiskunnan rationaaliselle toiminnalle seuraa. Tekstin maailmassa yksilölle konstruoidaan passiivisen uhrin identiteetti, jolla ei ole kykyä vastustaa alkoholia. Alkoholi nähdään mahtavana voimana, joka universaalisti ja ajattomasti aiheuttaa väistämättömiä seurauksia käyttäjilleen. Siksi valtion on pidettävä ohjat käsissä, asetettava kieltoja ja rajoja alkoholin käytölle, kontrolloitava alkoholin saatavuutta. Tässä vastasubjektin taltuttamisessa valtion katsotaan tarvitsevan avuksi tutkimustietoa. Pääkirjoituksessa valtio, tiede ja alkoholi konstruoidaankin päätoimijoiksi, yksilöt marioneteiksi. Teksti implikoi että valtiolla on kyky ja tieteellä osaaminen. Yksilöt nähdään voimattomina, ulkoapäin ohjautuvina. Heidän motiivinsa ja halunsa tulkitaan alistaisiksi yhteiskunnan rationaaliselle suunnittelulle.

Lopuksi

Tässä esiteltyjä metodisia välineitä ei tule nähdä maagisina auttajina, jotka kuljettavat vaikeuksissa olevan tutkijan mekanistisesti aineiston sekavasta hetteiköstä objektiivisen totuuden maailmaan. Analyysivälineiden käyttö edellyttää aina tulkintaa. Ja ne toimivat tekstien erittelyssä myös monissa tehtävissä.

Ensinnäkin edellä kehitelty analyysivälineistö kokonaisuudessaan muodostaa tulkintateorian (ks. Sulkunen 1992), joka valottaa sitä, minkälaisista aineksista tekstit koostuvat ja miten ne rakentuvat merkityksellisiksi kokonaisuuksiksi. Teksteiksi ei lue ta ainoastaan kirjoitettuja dokumentteja, vaan myös puhetta — kuten teemahaastatteluja ja ryhmähaastatteluja — voidaan analysoida tekstinä. Toiseksi välineistön avulla tutkija voi ottaa etäisyyttä aineistoon: päästä tarkastelemaan sitä uusista näkökulmista. Kolmantena metodin tehtävänä on auttaa sitten siinä, että aineistosta kyetään perustellulla ja systemaattisella tavalla tunnistamaan tutkimusongelman kannalta keskeisiä asioita: esittämään sille olennaisia kysymyksiä ja pelkistämään siitä relevantteja havaintoja⁸.

Arkiajattelu ja tieto tutkittavan ilmiön historiallisista, kulttuurisista ja poliittisista aspekteista toimivat tekstianalyysiä tehtäessä tietystikin tarpeellisina resursseina. On mahdollista tunnistaa puhetapoja mielekkäällä tavalla, jos ei tunne sitä yhteiskunnallista kontekstia, jossa niitä käytetään.

Varsinainen analyysi on käytännössä monimutkainen ”miksaus” induktiivista, deduktiivista ja abduktiivista päättelyä. Itse tein pääkirjoitusanalyysit siten, että erittelin niitä kappale kappaleelta, tekstin kokonaisuuden mielessä pitäen, kaikista edellähahmotelluista näkökulmista erikseen, niin että lukukertoja kertyi lopulta lukematon määrä. Aluksi kartoitin sen, mistä aineksista pääkirjoitukset rakentuvat: tunnistin puhujat, näkökulmat ja diskurssit; ajan, paikat ja toimijat. Tämä tekstimaailman ”etnografinen” kartoitus oli lähtökohta ”modaalianalyysille”.

Modaalianalyysin soveltaminen oli sitten jo huomattavasti vaikeampaa, sillä modaaliset suhteet eivät ilmene tekstissä kovinkaan eksplisiittisesti, kuten edellä todettiin, vaan niiden tunnistaminen vaatii enemmän rivien välistä tulkintaa. Kertojan veridiktoria ja episteemistä tiedontuotantoa seurattessani tarkastelin erityisesti sitä, mitä diskurssieja vastaan kertoja argumentoi (onko niitä yksi vai usempia), mitkä diskurssit ja väittämät hän arvioi totuudenmukaisiksi ja mitkä virheellisiksi. Lisäksi tarkastelin millainen kuva yhteiskunnasta hänen argumentaationsa takaa alkaa hahmottua.

Kansan Tahdon ’Viini pysyköön Alkossa’ konstruoi enonsiaatioissaan yhteiskunnan, jossa valtiolla ja tieteellä on tärkeä tehtävä. Tässä maailmassa (uus)liberalismi ilmenee vastavoimana, joka uhkaa romuttaa kansalaisten hyvinvointia tukevat hoitokäytännöt. Kertoja vahvistaa argumentissaan kriisissä olevan hyvinvointivaltiollisen ajattelun perusarvoja, mikä tulee esille monista seikoista. Hän argumentoi liberalistista alkoholipoliittikkaa vastaan saatavuusteorian universaaliutta puolustaen. Hän tarkastelee alkoholikysymystä holistisesta näkökulmasta, koko yhteiskunnan tasolla, ja perustaa ajattelunsa näin siihen, että yhteisö edeltää yksilöä. Hän myös korostaa, että kansalaisille on taattava julkisin varoin yhtäläiset mahdollisuudet hoitaa alkoholiongelmiin ja uskoo siihen, että yhteiskunnan epäkohdat ja vaarat voidaan torjua ja eliminoida tieteellisen tiedon avulla, valtion suunnitelmallisella peliin puuttumisella.

Helsingin Sanomien 'Vain särö Alkon monopoleihin' piirtää yhteiskunnan hyvin toisenlaiseksi. Siinä hyvinvointivaltion instituutiot ja säädökset kahlitsevat kuluttajaa. Sen sijaan että saatavuutta rajoittava politiikka olisi poistanut alkoholiongelmia, se onkin lisännyt kansalaisten riippuvuutta niin alkoholiin kuin valtion. Kertoja käsitteellistää alkoholikysymyksen (uus)liberalistiseen puhetapaan sitoutuen. Hän tulkitsee alkoholin saatavuuden rajoittamisen polkevan yksilön perusoikeutta vapauteen ja korostaa näin yksilöllisyyttä. Hän kritisoi valtion monopoleja ja samastuu vapaan kilpailun leiriin ja pitää siten markkinavetoista yrittäjyyttä myönteisenä arvona. Hän myös katsoo, että julkisen sektorin holhoavien toimenpiteiden sijaan olisi tuettava vapaaehtoista järjestäytymistä ja spontaania yhteisöllisyyttä, sillä vain tätä tietä kansalaisyhteiskunta ja käytöstapoja sivilisoiva eettinen normisto pääsisivät kehittymään.

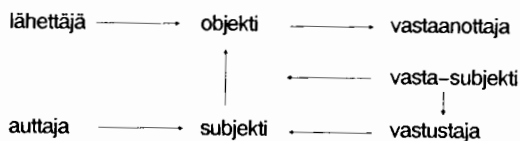
'Viini pysyköön Alkossa' konstruoi lukijan eteen modernin medikalisoituneen yhteiskunnan, jossa tieteen tehtävänä on lisätä yhteiskunnan läpinäkyvyyttä paljastamalla siinä vallitsevia, yksilön elämänlaatuun vaikuttavia lainalaisuuksia ja valtion tehtävänä taas on ohjata tämän tiedon avulla yhteiskuntaelämää suunnitellusti kohti oikeudenmukaisuutta, tasa- arvoa ja hyvinvointia.

'Vain särö Alkon monopoleihin' liikuttaa lukijaa taas ambivalentisti modernin ja postmodernin yhteiskunnan arvomaailmoissa. Modernin siinä mielessä, että tekstin yhteiskunnassa valituksella on tärkeä tehtävä. Postmodernin taas siinä suhteessa, että yksilön halua, kuluttamista ja uusheimoisuutta juhliitaan siinä korkeimpina arvoina.

Viitteet

1. Kiitän Pekka Sulkusta, kvalitatiivisen sisällönanalyysin jatkokurssilaisia, sosiaalitieteellinen kirjoittaminen ja julkaiseminen - kurssin työryhmää, Tiedotustutkimus- lehden anonyymiä esilukijaa ja Risto Kuneliusta hyvistä kommentteista. Ne jäntevoittivat tätä juttua huomattavasti. Virheistä olen tietystikin itse vastuussa.
2. Halliday (1978) tekee vastaavantyyppisen jaottelun toimintalauseisiin ja suhdelauseisiin, jonka kriittiset lingvistit ottavat myös käyttöön. Toiminta voidaan kuvata vastaanottajalle transitiivisena, esimerkiksi lauseena 'Janne muutti Amerikkaan', jolloin identifioidaan aina kausaaliagentti, kuvataan mitä tämä toimija todellisuudessa tekee ja tuodaan myös esille agentin toiminnan kohde. Tässä tapauksessa toimintalause välittää vastaanottajalle tietoa ulkoisen todellisuuden fyysisistä prosesseista. Tämän ohella transitiiviset lauseet voivat ilmaista myös sisäisen todellisuuden mentaalisisiä aistimuksia, kuten lause 'Janne ihailee amerikkalaisia'. Ei- transitiiviset lauseet poikkeavat transitiivisista lauseista sitten siinä että niissä toiminnan kohde tai kausaaliagentti jätetään ilmaisematta. Suhdelauseita vuorostaan käytetään attribuotaessa todellisuuden toimijoille, teoille ja tiloille ominaisuuksia, kategorisoitaessa niitä erilaisiin luokkiin, ilmaistaessa niiden yhteenliittymiä ja omistussuhteita tai rinnastaessa niitä jonkin ulottuvuuden suhteen toisiinsa nähdessä identtisiiksi. (Kress & Hodge 1979, 120; Pietilä 1986, 50)

3. **Kuvio 3:** Aktantimalli

- Aktantiaalisia positioita tunnistettaessa on hyödyllistä kysyä seuraavanlaisia kysymyksiä: kuka on "tarinan" (esitetyn asian) päähenkilö (subjekti)? Mitä hän tavoittelee (objekti)? Kuka määrittää subjektille velvoitteen tavoitella objektia (lähettäjä)? Kuka auttaa subjektia tehtävän suorittamisessa (auttaja)? Kuka yrittää estää subjektia saavuttamasta objektia (vastasubjekti)? Kuka auttaa vasta- subjektia (vastustaja)? Kenen hyödyksi subjekti toimii (vastaanottaja)? (Salosaari 1988.)
4. Aktanttimallia apuvälineenä käytettäessä on hyvä huomioida ensinnäkin se, että kaikki positiot eivät välttämättä täyty yhdessä tekstissä. Toiseksi yksi aktori saattaa täyttää useampia aktantiaalisia positioita. Kolmanneksi aktorin ei tarvitse olla henkilö. Myös kollektiivi, esine, eläin tai abstrakti käsite voi toimia aktantiaalisessa roolissa (Prince 1988, 2). Neljänneksi teksti lausumakokonaisuutena ei usein välttämättä jäsenny tarinana, vaan lauseita voi sitoa toisiinsa myös selityksen tai luokituksen hahmo (Sulkunen 1992). Selitys eroaa tarinasta siinä, ettei siinä kuvata jotain yksilölle tai yhteiskunnalle tapahtunutta ainutkertaista muutosta vaan ilmaistaan aktoreiden välisiä tai maailmassa vallitsevia pysyviä kausaalisia syy- ja seuraus, funktionaalisia tarve- tai teleologisia suuntautumissuhteita. Luokituksissa maailmaa vuorostaan kategorisoidaan toisistaan erottuviksi esineiksi, ihmisiksi, ryhmiiksi, kulttuureiksi, yhteiskunniksi jne. (emt. 1992). Lisäksi haluan korostaa sitä, etten jaa Greimasin käsitystä merkityksen generoimisesta syvärakenteista kohti pintaa. Pikemminkin tekstin tekijä on se, joka jakaa — enemmän tai vähemmän tietoisesti — kertojen välityksellä aktantiaaliset näyttämöroolit.
 5. Esimerkiksi lausuma "Hän sanoi: "Luulenpa, että Teija kertoi minulle tulevansa kolmen aikoihin mutta Keijo väittää, ettei hän ainakaan muista kuulleenensa, että Teija olisi sellaista sanonut"" rakentuu useista upotustasoista, joissa se, kuka puhuu ja kenen näkökulmasta, vaihtelee monimutkaisella tavalla (vrt. Arminen 1994).
 6. Näkökulmien vaihtelu ilmentää teksteissä samalla myös kertojan aseman vaihtelua, jota yhdessä fokalisaation ohella ilmaisevat teksteissä kytkimet (deiktiset määreet), aikamuodot ja enonsiatiiviset modaliteetit.
 7. Termiä puhujakuva esitellään ja käsitellään lähteissä: Sulkunen 1992, Törrönen 1994, Sulkunen & Törrönen b, ilmestyy.
 8. On kuitenkin muistettava, että analyysivälineitä ei voi käyttää samalla tavalla eri tutkimuksissa, vaan ne on aina räätälöitävä kulloiseenkin kysymyksenasetteluun soveltuviksi.
- * Liitteessä 1 ja 2 pääkirjoitukset on numeroitu juoksevasti: roomalaiset numerot viittaavat kappalenumerointiin, arabialaiset virkenumerointiin.

KIRJALLISUUS

- Arminen, Ilkka (1994) *Elämänkerrat Etnometodina. Kokemusten organisointi nimettömien alkoholien piirissä. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste n:o 188.* Helsinki: Hakapaino Oy.
- Beck, Ulrich (1992) *Risk Society. Towards a New Modernity.* London, Newbury Park, New Delhi: Sage Publications.
- Culler, Jonathan (1981) *The Pursuit of Signs.* Ithaca: Cornell University Press.
- Genette, Gérard (1980) *Narrative Discourse.* Ithaca: Cornell University Press.
- Greimas, A.J. (1966) *Semantique Structurale.* Paris: La rousse.
- Greimas, A.J. & Courtés, Joseph (1989) *The Cognitive Dimension of Narrative Discourse.* *New Literary History — A Journal of Theory & Interpretation*, volume 20(1989):3, 563- 579.
- Greimas, A.J. & Courtés, Joseph (1979) *Sémiotique. Dictionnaire raisonné de la théorie du langage.* Paris: Classiques Hachette.
- Halliday, M.A.K. (1978) *Language as Social Semiotics.* London: Edward Arnold.
- Hietala, Veijo (1992) *Audiovisuaalinen tarinatuokio — TV- uutisten narratologiaa.* *Tiedotustutkimus* 15(1992):3, 37- 46.

- Hodge, Robert and Kress, Gunther (1988) *Social Semiotics*. Cambridge: Polity Press.
- Jallinoja, Riitta (1993) Arvojen ambivalenssit. Teoksessa Andersson et al. (toim.) *Hyvinvointivaltio* ristiaallokossa. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY, 17- 58.
- Kress, Gunther and Hodge, Robert (1979) *Language as Ideology*. London, Boston and Henley: Routledge & Kegan Paul.
- Kunelius, Risto (1994) Uutinen, ympäristö ja arkipäivä. Erään genren historiaa. *Tiedotustutkimus* 17(1994):4, 24- 42.
- Pietilä, Veikko (1993) Ikkunako maailmaan? Uutisgenre ja uutisen todellisuusvaikutelma. *Tiedotustutkimus* 16(1993):2, 46- 58.
- Pietilä, Veikko (1991) Onko narratologia vihreämpää aidan journalistiselta puolelta? *Kirjallisuuden-tutkijain Seuran vuosikirja* 45, 175- 191.
- Pietilä, Veikko (1986) Diskurssianalysistä. *Tiedotustutkimus* 9(1986):1, 48- 57.
- Piispa, Matti (1993) Mistä puhumme kun puhumme alkoholiongelmasta. Alkoholiongelmia ja alko-holipolitiikkaa koskevat määritelmät 1950- 1990. Tampereen yliopisto. Sosiologian lisensiaatti-tutkimus, maaliskuu.
- Prince, Gerald (1988) *A Dictionary of Narratology*. Aldershot: Scolar Press.
- Reunanen, Esa (1994) Poliittikaa uutisessa ja vähän muuallakin. Analyysivälineitä tekstin agenttien suhteiden erittelemiseksi. *Tiedotustutkimus* 17(1994):4, 43- 59.
- Ridell, Seija (1990) Miten uutinen "puhuttelee"? Uutisen ja yleisön suhteen tarkastelua diskursiivi-selta kannalta. Tampereen yliopisto, Tiedotusopin laitos. Sarja A 63, 1990.
- Salosaari, Kari (1989) Semiotiikalla kertomuksen keksimiseen eli miten teen taidetta tieteestä. *Syn-teesi* 4(1989): 5- 22.
- Salosaari, Kari (1988) Perusteita kertomuksen kielioppiin. Opetusmoniste 25.10.1988. Tampereen yliopiston taideaineiden laitos. Dramaturgia.
- Sulkunen, Pekka (1992) *The European New Middle Class. Individuality and tribalism in mass so-ciety*. Aldershot: Avebury.
- Sulkunen, Pekka (1991) Suurten projektien loppu. *Alkoholipolitiikka* 56 (1991): 3, 165- 177.
- Sulkunen, Pekka & Törrönen, Jukka a (ilmestyy) The production of values. The concept of modality in textual discourse analysis. *Ilmestyy Semioticassa*.
- Sulkunen, Pekka & Törrönen, Jukka b (ilmestyy) Constructing speaker images: The problem of enunciation in discourse analysis. *Ilmestyy Semioticassa*.
- Törrönen, Jukka (1994) Tutkijaluontta ja puhujakuva — Harlekiiniromanssin vastaanotto kahden lu-kioluokan keskuudessa. *Sosiologia* 31(1994):1, 11- 23.
- Van Leeuwen, Theo (1995) Representing social action. *Discourse & Society* 6(1995):1, 81- 106.